

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Філософський факультет

Кафедра філософії гуманітарних наук

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Зам. декана
філософського факультету
Комаха Л.Г.

«__» _____ 2019 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ФІЛОСОФІЯ»

для студентів

освітній рівень
галузь знань
спеціальність
спеціалізація

бакалавр
03 «Гуманітарні науки»
035 «Філологія»
035.03 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно)»
035.034 «Слов'янські мови та літератури (переклад включно), перша - російська»
«Російська мова та переклад (для іноземців)»
обов'язкова

освітня програма
вид дисципліни

Форма навчання	денна
Навчальний рік	<u>2019/2020</u>
Семестр	7
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання	російська
Форма заключного контролю	екзамен

Викладачі: Гончаренко М.М., к.ф.н., доцент кафедри філософії гуманітарних наук,

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

Розробники: *Гончаренко Марина Михайлівна*, к.ф.н., доцент кафедри філософії гуманітарних наук філософського факультету

Затверджено

Зав. кафедри філософії гуманітарних наук

_____ (Приятельчук А.О.)

Протокол № 1 від «26» серпня 2019 р.

Схвалено науково-методичною комісією філософського факультету

Протокол від «_____» _____ 2019 року №__

Голова науково-методичної комісії _____ (Маслікова І.І.)

Схвалено науково-методичною комісією Інституту філології

Протокол від «_____» _____ 2019 року №__

Голова науково-методичної комісії _____ (Зубань О.М.)

ВСТУП

1. Мета дисципліни – формування системи базових знань, вмінь і навичок раціонального, критичного та емпатійного мислення для розв’язання складних спеціалізованих завдань та практичних проблем філологічного характеру в галузі гуманітарного знання.

2. Вимоги до опанування навчальної дисципліни:

1. До початку вивчення цього курсу студенти мають **знати** про основні етапи та характеристики історико-культурного процесу; володіти основними фактологічними знаннями гуманітарного і суспільствознавчого характеру.

2. **Вміти** збирати та інтерпретувати інформацію щодо феноменів та явищ суспільства, суспільних процесів та подій; застосовувати основні поняття в аналізі соціальних, політичних, економічних, правових явищ та процесів; виявляти сучасні особливості співіснування людських спільнот і суспільств в умовах глобалізації; планувати і оцінювати власну роботу; застосовувати інтерактивні і мультимедійні засоби.

3. **Володіти навичками:** роботи з гуманітарними текстами, продукування складних усних і письмових повідомлень, взаємодії і співробітництва у навчанні у ситуаціях пошукового характеру.

3. Анотація навчальної дисципліни: дисципліна «Філософія» належить до переліку обов’язкових дисциплін ЗВО та викладається у VII семестрі бакалаврату. Навчальна дисципліна ознайомлює студентів із філософською думкою в її історичному розвитку та сучасному стані, з фундаментальним способом осягнення підвалин людського існування, пізнання і діяльності опосередкованих особливостями відповідної їм соціокультурної доби. Надає цілісне уявлення про специфіку філософського знання, його проблематику, поняття та категорії, структуру. Показує методологічну роль філософського знання в розумінні онтологічних, гносеологічних, аксіологічних і соціальних проблем буття. Ознайомлює із основними закономірностями розвитку природи та суспільства і місця людини у світі.

4. Завдання (навчальні цілі) – системне опанування базових основ філософії (обізнаність здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти в існуючих у розвиткові філософської думки традиціях, вченнях, методологіях, **основних філософських проблемах та класичних й некласичних підходах до їх осмислення**); набуття навичок, що формують вправність мислення, розвиненість рефлексії та здатність до інтелектуальної комунікації, мовно-текстологічну здатність та особисту ціннісно-вольову налаштованість.

5. Результати навчання:

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
	Знати і розуміти:			
1.1	інтелектуальне й соціокультурне призначення філософії, її пізнавальні та смислоутворюючі можливості, історичну роль;	лекція, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота	5
1.2	змістовні відмінності філософії від інших сумісних із нею наук;	семінар, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота	5
1.3	структуру філософського знання, розмаїття та особливості філософських дисциплін, їх ролі в обґрунтуванні та розвитку людського мислення, пізнання світу, культури та суспільства;	лекція, семінар, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота	5
1.4	особливості поступу філософії, етапи і логіку її розвитку;	лекція, самостійна робота	контрольна робота, екзаменаційна робота	6
1.5	місце вітчизняної інтелектуальної традиції у світовій думці;	лекція, самостійна робота	контрольна робота, екзаменаційна робота	5
1.6	еволюцію основних філософських ідей та проблем, напрями і тенденції сучасного філософського дискурсу, їх зв'язок з попередньою інтелектуальною історією.	лекції, семінари, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота	14
	Вміти:			
2.1	логічно, послідовно та аргументовано усно і письмово висловлювати міркування щодо основних філософських проблем в контексті сучасних соціокультурних процесів, що забезпечує здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;	семінари, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота, гуманітарний практикум	5
2.2	виділяти підстави власних та інших міркувань, здатність відрізнити суб'єктивні, спонтанні складові суджень від об'єктивних і аргументованих, вміти надавати перевагу останнім;	семінар, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота	10
2.3	виявляти, ставити та вирішувати проблеми із застосуванням філософських категорій	семінар, самостійна робота	контрольна робота, екзаменаційна	5

			робота, гуманітарний практикум	
2.4	аналізувати та інтерпретувати гуманітарний текст, виокремлювати та відтворювати смислову структуру тексту, виділяти ідеї, категорії, світоглядні генералізації;	семінар, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, гуманітарний практикум	10
2.5	реферувати, рецензувати й коментувати першоджерела та дослідницьку літературу з філософської проблематики;	семінар, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, гуманітарний практикум	5
2.6	критично, по-творчому оцінювати результати інтелектуальної праці;	семінари, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота, гуманітарний практикум	5
	Комунікація:			
3.1	здатність брати участь в дискусіях, концентруватися на значущих складових обраної проблеми (теми), оволодіти культурою диспуту;	семінари, самостійна робота	усна відповідь	3
3.2	презентувати результати інтелектуальної праці та здійсненої самостійної роботи у вигляді доповідей, повідомлень, есе, презентацій, конспектів;	семінари, самостійна робота	усна відповідь, гуманітарний практикум	3
3.3	проявляти увагу і толерантність до іншої (й інакшої) думки у процесі інтелектуальної комунікації.	семінари	усна відповідь	3
	Автономність та відповідальність:			
4.1	знаходити необхідну інформацію з різних джерел, упорядковувати її, оцінювати її достовірність, пояснювати значущість, приймати обґрунтовані рішення;	семінари, самостійна робота	усна відповідь, гуманітарний практикум	2
4.2	демонструвати вміння працювати в колективі та самостійно, виявляти ініціативу, уникати некритичного слідування авторитетам;	семінари, самостійна робота	усна відповідь, гуманітарний практикум	5
4.3	мати інтелектуальне сумління, чесність у справі формування і вираження інтелектуальної позиції.	семінари, самостійна робота	усна відповідь, контрольна робота, екзаменаційна робота, гуманітарний практикум	4

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

ПРН / Результати навчання дисципліни	1.6	2.1	2.2	2.3	2.4	3.1	3.2	4.1	4.2
ПРН2. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.		+	+		+			+	
ПРН3. Організувати процес свого навчання й самоосвіти.			+		+				
ПРН4. Розуміти фундаментальні принципи буття людини, природи, суспільства.	+			+	+				
ПРН5. Співпрацювати з колегами, представниками інших культур та релігій, прибічниками різних політичних поглядів тощо.						+			+
ПРН7. Використовувати інформаційні й комунікаційні технології, зокрема для вирішення стандартних завдань професійної діяльності.						+	+		
ПРН14. Використовувати російську мову в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і реєстрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя.		+				+	+		

7. Структура курсу: у курсі передбачено 3 змістовні частини. Заняття проводяться у вигляді лекцій, семінарів, з використанням інтерактивних методів навчання. Завершується дисципліна екзаменом.

Перша частина курсу «Вступ до філософії» присвячена осмисленню філософії як інтелектуального і соціокультурного феномену, його екзистенційних витоків, суспільної ролі, особливостей знання і мислення, історію поступу.

Друга частина курсу «Теоретична філософія» присвячена осмисленню теоретичної філософії як строгого знання про фундаментальні засади буття і принципи його осягнення.

Третя частина курсу «Практична філософія» присвячена осмисленню практичної філософії як знання про сутність, сенс і цінності людської діяльності в сферах культурного, історичного, соціального, політичного, економічного буття

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПЛАН ЛЕКЦИЙ И СЕМИНАРСКИХ ЗАНЯТИЙ

№ п/п	Название лекции	Количество часов		
		Лекции	Семинары	Самостоятельная работа
<i>Часть 1. Вступление к философии</i>				
1.	Тема 1. Философия как самоопределение и самоутверждение человека	2	2	4
2.	Тема 2. Мирозрение: сущность, историчность и ценностное измерение			4
3	Тема 3. Философия как система знания	2	2	4
4.	Тема 4. Категории философии, их содержание и функции			
5.	Тема 5. Основные этапы развития философской мысли	2	2	10
6.	<i>Контрольная работа</i>	1		
<i>Часть 2. Теоретическая философия</i>				
7.	Тема 6. Философское учение о бытии	2	2	4
8.	Тема 7. Бытие человека и природы			4
9.	Тема 8. Философия сознания	2	2	4
10.	Тема 9. Теория и методология познания			4
11.	Тема 10. Философия языка	2	2	4
12.	<i>Контрольная работа</i>	1		
<i>Часть 3. Практическая философия</i>				
13.	Тема 11. Философское осмысление исторического процесса	2	2	4
14.	Тема 12. Общество как предмет философии			4
15.	Тема 13. Философское понимание экономической сферы жизнедеятельности общества и человека	2	2	4
16.	Тема 14. Философское осмысление политической жизни			4
17.	Тема 15. Философия культуры	2	2	4
18.	Гуманитарный практикум			18
19.	Консультация			2
	ВСЕГО	20	18	82

Загальний обсяг 120 год., в тому числі:

лекцій – 20 год.

семінарів – 18 год.

самостійної роботи - 80 год.

консультацій - 2 год.

8.Схема формування оцінки:

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (знання 1.1 – 1.6), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (вміння 2.1-2.6); (комунікація 3.1-3.3); (автономність та відповідальність 4.1-4.3), що складає 60% загальної оцінки.

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх частин та виконання контрольних і самостійних робіт.

8.1.Оцінювання за формами контролю:

Види робіт		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 бали	Max – 60 балів
Усна відповідь¹		«2» x 9 = 18	«4» x 9 = 36
Контрольна робота 1.	Есе	«6» x 1 = 6	«8» x 1 = 8
Контрольна робота 2	Завдання з відкритими запитаннями	«6» x 1 = 6	«8» x 1 = 8
Гуманітарний практикум	Самостійна індивідуальна робота з аналізу та інтерпретації гуманітарного тексту	«6» x 1 = 6	«8» x 1 = 8

¹ а) усною відповіддю студента на семінарському занятті вважається доповідь (повне і концептуальне розкриття окремого запитання семінару), доповнення, анонсована дискусія, аргументована точка зору, відповідь на проблемні запитання;
б) у разі відсутності студента на семінарському занятті, розглянуті на семінарі питання відпрацьовуються у письмовій формі;
в) загальна кількість балів за аудиторну роботу складає 30% від семестрової кількості балів.

8.2. Підсумкове оцінювання у формі екзамену. Екзаменаційне оцінювання відбувається в письмово-усній формі. Білет складається з 3 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 13-14 балів, що в загальному підсумку складає 40 балів.

Умови допуску до підсумкового екзамену. Студент не допускається до екзамену, якщо під час семестру набрав менше **36 балів**. Для допуску до екзамену студент має бути позитивно оцінений на мінімум семи семінарах, мати здані контрольні роботи та індивідуальну самостійну роботу. Екзаменаційна оцінка не може бути меншою **24 балів** для отримання загальної позитивної оцінки за курс.

При простому розрахунку отримуємо:

	Семестрова кількість балів	Екзамен	Підсумкова оцінка
<i>Мінімум</i>	36	24	60
<i>Максимум</i>	60	40	100

Шкала відповідності:

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74

Незадовільно з можливістю повторного складання / Fail	35-59
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни / Fail	0-34
Зараховано /Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8.3. Критерії оцінювання:

1. Усна відповідь:

4 бали – повна, концептуальна, послідовна, з використанням основної і додаткової літератури, з визначенням категорій і понять, з відповіддю на додаткові і уточнюючі запитання, із заглибленням у сучасний інтелектуальний і соціокультурний контекст, з креативним використанням загальних соціально-гуманітарних знань;

3 бали – достатня, концептуальна, послідовна, з визначенням категорій і понять, з використанням основної літератури, з відповіддю на уточнюючі запитання, із розумінням проблеми у зрізі власної життєдіяльності;

1-2 бали – неповна, фрагментарне розкриття проблеми, з частковим використанням основної літератури, артикуляція відповіді поза концептуальним контекстом, містить суттєві неточності, апелює до інформації з не ідентифікованих I-net джерел, а не до елементів знання чи досвіду;

0-0,5 бал – фрагментарна, еkleктична, «не в тему», має суттєві помилки, без використання основної і додаткової літератури, посилання на не ідентифіковані I-net джерела, артикуляція відповіді з гаджета.

2. Доповнення / дискусія:

2 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми;

1,5 бали – доповнення змістовне;

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію.

3. Контрольна робота:

7-8 балів – повна і концептуальна відповідь на всі завдання, коректні визначення понять та категорій, врахований інтелектуальний і соціокультурний контекст, глибокі інтерпретації висловів, розкриті сутнісні та структурні співвідношення, послідовне розуміння етапів і логіки історико-філософського процесу;

5-6 балів – повна відповідь не на всі завдання, достатні визначення понять і категорій, належні інтерпретації висловів, послідовне розуміння етапів і логіки історико-філософського процесу; загалом розкриті співвідношення виокремлених аспектів у завданні;

3-4 бали – не повна відповідь на завдання, еkleктичні визначення понять і категорій, поверхнева інтерпретація висловів, непослідовне трактування історії філософії та перекручування понять і персоналій, розкриття співвідношення виокремлених аспектів лише через наведення їх загальних характеристик.

1-2 бали – відсутня відповідь на більшу частину завдань, демонстрація не самостійності у розв'язанні завдань.

6. Екзамен (оцінюються окремо три питання білету письмово-усного екзамену):

11-13/14 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, наводить визначення основних понять, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує основні принципи і положення, демонструє розуміння етапів і логіки історико-філософського процесу, виявляє знання основної і додаткової літератури з курсу;

8-10 балів – студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але недостатньо аргументовано, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє загальне розуміння історико-філософського процесу;

5-7 балів – студент загалом володіє навчальним матеріалом, але не демонструє цілісності засвоєних знань, відповідь має неузгоджений характер, присутні невідповідності у тлумаченні періодів і логіки історико-філософського процесу;

1-4 бали – студент не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань, наводить еkleктичні визначення понять і категорій, демонструє непослідовне трактування історії філософії та перекручування термінів і персоналій.

7. Гуманітарний практикум (індивідуальна самостійна робота):

7-8 балів – вибрана праця характеризує сучасний інтелектуальний дискурс і відповідає сфері практичної філософії, робота носить самостійний характер, містить авторську аналітику і узагальнення, прямі і непрямі цитування з посиланнями на основне джерело, включає в себе визначення понять і категорій, містить розв'язані всі завдання практикуму, має диференційований текст;

5-6 балів – вибрана праця відповідає сфері практичної філософії, демонструє занадто академічну мову, містить аналітику і узагальнення, має неінформативні посилання, є наявні визначення понять та категорій, у роботі розв'язані ключові завдання практикуму; має диференційований текст;

3-4 балів – вибрана праця відповідає сфері суспільствознавчих і гуманітарних знань, має описовий характер, містить поняття і категорії без визначень, має граматично не вичитаний текст, містить не розв'язані завдання практикуму, має диференційований текст;

1-2 балів – вибрана праця відповідає сфері гуманітарних знань, має загальний реферативний характер, демонструє несамотійність у розв'язанні завдань, текст не диференційований і не відповідає структурі завдань практикуму.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основная:

1. Введение в философию. Учебное пособие для вузов / Авт. колл.: Фролов И.Т. и др.. – 3-е изд. – М., 2003.
2. Данильян О.Г. Философия: учебник / О.Г. Данильян, В.М. Тараненко. – М.: ЭКСМО, 2013.
3. Мигольцев А.А. Философия: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2001.
4. Микешина Л.А. Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования: учеб. пособие. – М.: Прогресс-Традиция: МПСИ: Флинта, 2005.
5. Марков Б.В. Философия: Учебник для бакалавров и специалистов / Б.В. Марков. – СПб.: Питер, 2014.
6. Зотов А.Ф., Миронов В.В. Философия: учебник / А.Ф. Зотов, В.В. Миронов. – 6-е изд. – перераб. и доп. – М.: Проспект, 2012.
7. Андрущенко В.П., Горлач Н.И. Социальная философия: Учебник. – Киев-Харьков, 2002.
8. Рассел Б. История западной философии. – М.: АСТ, 2010.
9. Новая философская энциклопедия: в 4-х т. /Ин-т философии РАН; Научно-ред. совет: предс. В.С. Степин, заместители предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. – М.: Мысль, 2010.
10. Современный философский словарь / Под. ред. В.Е. Кемерова. – М.; Бишкек: изд-во «Одиссей», 1996.
11. Социальная философия: Словарь / Сост. и ред. В.Е. Кемеров, Т.Х. Керимов. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006.

Дополнительная:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт прогнозирования. – М.: Академия. – 1999.
2. Витгенштейн Л. Tractatuslogico-philosophicus // Избранные работы / Л. Витгенштейн. – М.: Издательский дом «Территория будущего», 2005.
3. Гадамер Г.-Г. Язык и понимание // Актуальность прекрасного / Г.-Г. Гадамер. – М.: Искусство, 1991.
4. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии / Э. Гуссерль. – М., 1999.
5. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках // Р. Декарт. Сочинения: в 2 т. – М., 1989.–Т. 1.
6. Дильтей В. Типы мировоззрения и обнаружение их в метафизических системах // Культурология. XX век: Антология. – М.: Юрист, 1995.
7. Кассирер Э. Эссе о человеке. Введение в философию человеческой культуры // Класики мирового религиоведения. Антология. – М.: Канон, 1996.
8. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М.: Изд-во АСТ, 2001.
9. Мамардашвили М. Как я понимаю философию. – М.: Прогресс. 1990.
10. Маркузе Г. Эрос и цивилизация / Г. Маркузе. – М.: Изд-во АСТ, 2003.
11. Медоуз Д. и др. Пределы роста // Впереди ХХI век : перспективы, прогнозы, футурологи. Антология современной класической прогностики 1952 – 1999. Составитель И.В. Бестужев- Лада. – М.: Academia, 2000.
12. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002.
13. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм // Сумерки богов / Ж.-П. Сартр; [пер. с фр.]; Сост. и общ. ред. А.А. Яковлева. – М.: Политиздат, 1990.
14. Сорокин П.А. Социальная стратификация и мобильность // Человек. Цивилизация. Общество. – М., 1992.
15. Фрейд З. Я и Оно / З. Фрейд. – М.: ЭКСМО-ПРЕСС; Х.: Фолио, 2001.
16. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М.: Изд-во АСТ-ЛТД, 1998.
17. Фукуяма Ф. Доверие: Социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2006.
18. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. (Лекции и интервью. Москва, апрель 1989 г.). – М. – 1992.
19. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; Пер. с англ. Т. Велимеева. Ю. Новикова. - М: ООО «Издательство АСТ», 2003.
20. Шелер М. Положение человека в Космосе // Избранные произведения / М. Шелер; пер. с нем. А.В. Денежкина, А.Н. Малинкина, А.Ф. Филиппова; под ред. А.В. Денежкина. – М.: Гносис, 1994.
21. Шинкарук В.И. Мировоззрение и философия // Вибрані твори: у 3-х т. – К.: Український Центр духовної культури, 2004.
22. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс : Пер. с нем. – М.: Политиздат, 1991.